

UVOD

U brojnim suvremenim sociologijskim i psihologijskim tekstovima nalazimo tvrdnju da je usamljenost proizvod modernog doba pa ne iznenađuje što se o njoj, ne samo esejistički piše i govori, nego se sve intenzivnije istražuje. Usprkos tvrdnjama o suvremenosti toga fenomena valja naglasiti da je usamljenost stara i česta tema zapadne civilizacije. Usamljenost je vjerojatno stara koliko i ljudski rod, odnosno stara je koliko i svijest čovjeka o njegovoj povezanosti s drugim ljudima, ali i o sebi kao jedinstvenom biću, odijeljenom od drugih.

Ideje o ljudskom biću kao socijalnom, odnosno biću zajednice, te ideje o egzistencijalnoj samoći, susreću se vrlo rano. Još je Aristotel u *Politici* isticao da "...čovjek koji je izoliran, koji je nesposoban dijeliti dobrobit društvenih asocijacija zato što je samodovoljan - nije društven, ne može biti drugo nego zvijer ili bog" (prema Mijuskovic, 1985; str. 3). To zapravo znači da je čovjek tek u odnosu s drugim ljudima potpuno ljudsko biće.

O čovjekovoj usamljenosti, o apsolutnoj egzistencijalnoj samoći stoljećima se pisalo, izrijeком ili implicite, u filozofskim, psihologijskim i sociologijskim raspravama, ali i u različitim književnim vrstama. Od antičkog mita o Prometeju, od Edipa i Antigone do ponovnog oživljavanja teme samoće i usamljenosti u 17. stoljeću prisutna je tragika čovjekove nemogućnosti komunikacije s drugima, njegove otuđenosti od drugih, ali i od samoga sebe. Nižu se tako zatvorena vrata i prazne sobe u poemama T. S. Eliota, trgovački putnik koji s kovčegom u ruci luta od grada do grada, stranac drugima i sebi, iz drame A. Millera, usamljeni

mali princ Saint-Exuperyja. Brojni dnevnički zapisi govore nam o patnjama ljudi u samoći izolirane kolibe u neprohodnoj planini, u arktičkom snijegu ili na brodu usred beskrajnog oceana, gdje je npr. dobrovoljno izoliran živio dr. Alain Bombard (Raven i Rubin, 1983). U društvenim znanostima najstarija je Zimmermannova publikacija O usamljenosti iz 1785/86. godine (prema de Jong-Gierveld i Havens, 2004).

Iz navedenih i drugih tekstova razvidno je da je usamljenost univerzalno ljudsko iskustvo, da je neugodna i bolna te da potiče ljude na aktivnosti kojima bi mogli svladati okolnosti koje ih čine usamljenima.

Filozofi, sociolozi i psiholozi tragali su za osnovama usamljenosti, za njezinim *internalnim* uvjetima i za njezinim *eksternalnim* uzrocima. Čovjekova odvojenost, ne samo od prirode, nego i od drugih ljudi, njegova egzistencijalna usamljenost proizvod je njegove samosvijesti.

Internalni uvjeti nastanka usamljenosti jesu kognitivni procesi koji omogućuju izgradnju samosvijesti. Samo je čovjek svjestan svoje usamljenosti. Filozofi, a poslije i psiholozi, na različite načine govore o refleksivnom mišljenju koje omogućuje razvoj svijesti o sebi, pa i doživljaj usamljenosti. Kod Descartesa, to je "cogito ergo sum", kod Leibnitza je to monadička refleksija, kod Kanta jedinstvena apriorna aktivnost samoga uma, dok je za Piageta to autonomno racionalno konstruiranje (Mijuskovic, 1985). Na isti refleksivni princip pozivaju se psiholozi usamljenosti u zasnivanju svojih teorija o zastrašujućoj samoći te o smislu ljudske egzistencije (npr. Fromm, 1964). Internalni uvjet usamljenosti je i smrtnost ljudskih bića, odnosno svijest o smrtnosti. To je ujedno i univerzalni uvjet za pojavu egzistencijalne usamljenosti. Filozofi egzistencijalisti (Heidegger, Sartre, Malroux) smatraju da je izvor te vrste usamljenosti činjenica da svatko od nas umire sam, nitko drugi ne može umrijeti s nama ili za nas. Kršćanski intelektualac don Branko Sbutega piše da "ni život ni smrt nisu čin mnogih, nego individualno iskustvo svih ... oni nas pohode u nama, ne u drugome ... Pribijeni u nekakva zajedništva sigurno manje drhtimo pred potresnom istinom o samačkom prolazu kroz najvažnija vrata univerzuma, vrata života i vrata smrti..." (Novi list, 29. travnja 2006). Jasno je naznačena povezanost te vrste usamljenosti s neugodnim emocionalnim stanjima.

Eksternalni uzroci usamljenosti nalaze se u prirodnoj i društvenoj okolini. Ti uzroci mogu biti osobni (privatni, partikularni) i opći. I jedni i drugi su promjenjivi pa se njihovom manipulacijom može utjecati na smanjenje ili povećanje usamljenosti. Unutar određenog društvenog konteksta, dakle, pojedinci mogu biti usamljeni zbog nekog privatnog

razloga, ali i priroda društvenih odnosa može biti takva da uzrokuje usamljenost kod mnogih pripadnika društvene zajednice.

Opći eksternalni uzroci čovjekove usamljenosti mijenjali su se tijekom povijesti zapadne civilizacije. Svijet u kojem se živjelo u antičko doba i u srednjem vijeku bio je ograničen, hijerarhijski ustrojen i zatvoren. U doba renesanse, astronomska (kopernikanska) revolucija i otkrića novih svjetova radikalno su počeli mijenjati shvaćanja zapadnog čovjeka. Počelo se shvaćati da je svemir beskonačan, a čovjek u njemu tako prolazan i malen. Prosvjetiteljstvo i građanske revolucije počeli su mijenjati društvene odnose. Postupne promjene odnosa u novim, reformiranim društvima, povećavaju osjećaje slobode i jednakosti kod sve većeg broja ljudi. Porast osobnih sloboda donosio je radost i nadahnuće, o čemu svjedoče mnoga umjetnička djela u području muzike, književnosti, slikarstva. Logikom razvoja kapitalističkih društvenih odnosa, međutim, počela se povećavati kompetitivnost među ljudima i narodima. Kompetitivnost i potreba za postignućima počeli su rezultirati osjećajem gubitka sigurnosti vlastite društvene pozicije i osjećajem odvojenosti od drugih. U razvijenom kapitalizmu slabi povezanost među ljudima i započinje proces atomizacije, naročito u nekim zapadnim društvima. Više autora ističe da su ta kretanja izraženija u društvima s protestantskom etikom, npr. sjevernoameričkim i nekim sjevernoeuropskim društvima. U tim društvima ljudi se relativno lako odvajaju od rođaka i susjeda, lako napuštaju zajednicu u kojoj žive, uključujući i užu obitelj. Pojavljuje se tendencija usmjeravanja prema sebi, svojim mislima i osjećajima. Ta preokupiranost sobom doprinosi izolaciji ljudi u tim društvima (Riesman, 1973). Potvrdu socioloških tvrdnji vrlo uvjerljivo pružaju i rezultati međukulturalnih studija, prema kojima se pripadnici tzv. zapadnih kultura značajno više usmjeravaju na svoja psihička stanja nego npr. pripadnici nekih azijskih kultura. To je dobro dokumentirano razlikama u izražavanju psiholoških simptoma depresije ili pak evaluativnih aspekata samopoimanja, o kojima pripadnici nekih kultura značajno manje izvješćuju (grupa autora, 1996; Markus i Kitayama, 1991).

Čini se da su zato u atomističkim društvima u porastu rastave brakova, rezidencijalna mobilnost, odvojenost od članova šire obitelji, pa čak i devijantna ponašanja (skitnja, ovisnosti i dr.). I dok u takvim društvima susrećemo sustavnu brigu za pomaganje i edukaciju ljudi o načinima uspješne vertikalne mobilnosti (sustav obrazovanja, napredovanja u karijeri i sl.), znatno je manje organizirane pomoći ljudima u svladavanju poteškoća tzv. horizontalne mobilnosti (kako svladati procese starenja,

stagnaciju samorazvoja pri napuštanju doma, problem gubitka socijalne mreže i sl.). Zbog svega toga usamljenost je ozbiljan problem u mnogim razvijenim zapadnim zemljama, posebice u njihovim velikim urbanim centrima (Rotenberg, 1994). Visoka prisutnost usamljenosti evidentirana je u analizama korištenja tzv. "psiholoških telefona", te kartoteka psiholoških savjetovališta i klinika za ljude svih životnih dobi, naročito onih za mlade (Jones i suradnici, 1990).

Društvena organizacija, razina tehnologije i priroda odnosa u gospodarstvu i proizvodnji također mogu uzrokovati pojavu usamljenosti kod većeg broja ljudi. Pred više od sto godina Marx je isticao da birokratski sustav, nepovoljni uvjeti rada odnosno "dehumaniziran rad" otuđuju čovjeka od prirode, od drugih, pa i od samoga sebe. Opasan život u zagađenom okolišu, u ogromnim gradskim aglomeracijama današnjeg svijeta također potiče izolaciju, slično kao što to čine i nove tehnologije. Danas se sve više ističe da kompjutorizacija generira novi tip usamljenosti, tj. da uporaba interneta ograničava bliske osobne kontakte i doprinosi socijalnoj izolaciji suvremenih ljudi (Kraut i suradnici, 1998), a zamjećuje se i smanjivanje kontakata među članovima obitelji. Neki pak navode da veze preko interneta smanjuju usamljenost.

Na kraju ovog poglavlja valja istaknuti da su filozofska objašnjenja locirala usamljenost u samu srž ljudske prirode. Egzistencijalna usamljenost temeljna je činjenica ljudske prirode i ona je povijesno nepromjenjiva. Internalni uvjeti usamljenosti tradicionalno su predmetom interesa filozofa i psihologa, dok su eksternalni uzroci podjednako interesantni suvremenim sociolozima i psiholozima. Današnju psihologiju interesiraju vanjski i unutarnji činioci usamljenosti, usamljenost kao individualno različito i bolno iskustvo te načini suočavanja s njom.